

racionalitásának a határait, illetve az igazságos intézmények kérdéskörét is tárgyalja.

A folyamatos (törvénybe vagy a morális érzékekbe ütköző) korrupció a büntetéstől függetlenül nem kerüli el a társadalom figyelmét, és az intézmények elleni lázadások sokféle formáját váltja ki. Ennek az egyik formája az intézménytől való elfordulás, melynek egyházi változatát Somfalvi Edit *A „kikonfirmálás” mint a szervezett egyház elleni lázadás egy formája* című tanulmányában mutatja be. A tanulmány rámutat arra, hogy hogyan fordul át egy eredendően a szervezett egyház felnőtt közösségébe való beavatást jelentő esemény – vagyis a konfirmálás – önmaga ellentétébe, azaz hogyan lesz a konfirmálás egy lázadás kezdetének a lehetősége.

Ugyancsak az intézményellenes lázadás sajátos, a fentírelt erőteljesebb formáját mutatja be a kötet utolsó tanulmányában Péter László *Szurkolói viselkedések mint városi lázadási formák. Okok és folyamatok* címmel. A tanulmány a fennálló

társadalmi rend ellen elkövetett sajátos lázadási formára, a futballszurkolók erőszakos megnyilvánulásaira reflektál, kiindulópontja szerint ezek a kollektív viselkedési formák „a labdarúgás mentén a posztfordista globális gazdasági rend és a széles körű kommodifikáció és kommercializáció elleni tiltakozási formák extrém példái”. (246.)

Az egyén intézmények között, az intézményekben szerveződő tevékenységek mentén éli le életét. Az intézmények segítik az emberek közötti együttműködést, meghatározzák az egyének identitását, gondolkodását, korlátozzák és szabályozzák az egyéni cselekvés szabadságát és döntési irányultságát. Éppen a bürokratikus hatalom társadalom meghatározó jelentősége az, aminek következtében e kötet felhívja a figyelmet az intézményes viszonyok hatalmi degradálásának és belső korrumpálódásának a kockázatára olyan problémák vizsgálatával, amelyek a társadalom minden tagját érintik.

Máté Adél

Az ismétlés ritmusa: mi, hogyan, miért?

Ritmus és ismétlés. Szerkesztette Veress Károly.

Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kvár, 2015. 257 old.

A Bolyai Társaság és a Babeş–Bolyai Tudományegyetem közös szervezésében 2013 óta évente sor kerül az *Interdiszciplináris párbeszéd* című konferenciára. Míg az első, a *Paradigma(váltás) és kommunikáció* témával szervezett konferencián az interdiszciplinaritás diszciplináris lehetőségeit kereső, többnyire programadó és módszertani jellegű előadások hangzottak el, a második, *Játék és tudomány* címmel már az interdiszciplinaritás gyakorlati megvalósulásait vette számba különféle szakterületeken. Az itt bemutatott, *Ritmus és ismétlés* című kötet a harmadik konferencián elhangzott 26 előadás közül 19-nek tanulmányokká átirított változatait

tartalmazza. Ezek a tanulmányok immár nem az interdiszciplinaritást magát tematizálják, hanem interdiszciplináris megközelítéseket alkalmaznak különféle diszciplináris területeken.

A konferencia két hívószava, *ritmus* és *ismétlés* szervesen összetartoznak, hiszen a ritmus *per definitionem* ismétlésen, ismétlődésen alapszik: „a ritmus váltakozó jelenségek szabályos, rendszeres ismétlődése, vagy azonos jelenségek bizonyos időközönkénti, hasonló körülmények közötti visszatérése.” (7.) Olyan kulcsszavak ezek, amelyekről a nem szakavatott olvasó is szinte intuitíven érzi, hogy „mindenhez közük van”: ritmusa van a járásnak, a beszédnek, a napi rituálénak, a

zenének, az olvasásnak, egyáltalán annak, hogy minden héten öt napot dolgozunk, kettőt pihenünk. Külön ritmusa van a szabadidőnek és a munkaidőnek, az évközi időnek és az ünnepnek. Az élet szervezését pedig az ismétlés teszi lehetővé: egyáltalán az a gondolat, hogy remélhetőleg holnap is felkelünk reggel, s karácsonykor ugyanúgy kilenc óra következik nyolc óra után, mint bármelyik napon. A ritmus és az ismétlés tehát olyan szerves részei a mindennapjainknak (mint ahogy a mindennapjaink önmaguk is ritmus és ismétlés megnyilvánulásai), hogy az élet különböző szféráit vizsgáló diszciplínák mindegyike foglalkozik vele. Erre világítanak rá a szervezők a konferencia felhívásában és a kötet előszavában: „A külső természetről, az életfolyamatainkról, a lelki működéseinkről, a társadalmi berendezkedésről, a művészeti alkotásokról alkotott mindennapi képzeink és tapasztalataink egy lényeges gyűjtőpontban találkoznak: ez nem más, mint a mozgásuk, lefolyásuk, végbemenésük és változásaik ritmikussága. Hasonló ritmusosságot vélünk felismerni a természeti jelenségekben, az emberi tevékenységeinkben, a műalkotások világában, a lélek belső rezdüléseiben és a külvilág történéseiben. Természetes könnyedséggel használunk olyan metaforikus kifejezéseket, mint »a természet zenéje«, »biológiai óra«, »a lélek tánca«. Hiszünk abban, hogy az emberi valónk számtalan folyamatának ritmusa együtt lüktet a környező természettel, a világegyetem egészével.” (7.)

A kötet tanulmányai tágan értelmezhető diszciplináris rokonság alapján csoportosulnak. Itt rögtön élhetnénk a gyanúperrel, hogy ezáltal mégiscsak visszaállnak a gondosan lebontott diszciplináris határok, azonban ez nem következik be, hiszen a tanulmányokban felvetett problémák és azok megközelítései olyan széles tematikus és módszertani spektrumon mozognak, hogy esetenként egy színháztudományi tanulmány közelebb állhat egy fizikai eszmefuttatáshoz, mint egy másik színháztudományi tanulmányhoz. Az adott csoportosítás igazából az olvasót–hallgatót segíti abban, hogy a diszciplína ritmusára hangolódva,

azon belül új, interdiszciplináris megközelítések felé nyisson.

Ha a két fogalom kapcsolatát próbáljuk meghatározni – mivel elválaszthatatlanok, de mégsem azonosak –, talán azt mondhatnánk, hogy az ismétlés a *mi?*, a ritmus pedig a *hogyan?* kérdésre vonatkozik. Azonban a különböző diszciplínák a *miért*nek a különböző aspektusait mutatják meg. A kötetben szereplő tanulmányok számos és változatos oldalát tárják fel a ritmus és ismétlés kérdéskörének. Egy rövid szemlézésben lehetetlen az összes részletet mind felsorakoztatni, ezért az átfogóbb rálátás kedvéért álljon itt inkább néhány problémapont.

Több szerző reflektál a ritmus és ismétlés összefüggésére az idővel (ennek kapcsán mérülhetnek fel a *mikor?* és *meddig?* kérdések). Kézenfekvő, hogy a zene a hangok bizonyos csoportjainak ismétlődése; az ismétlődés időbeli szabályossága és rendszeressége meghatározza a darab ritmusát. Kevésbé ismeretes azonban, hogy a váltakozás módusza nemcsak egyes zeneműveken, hanem akár szerzői életműveken – de legalábbis kisebb-nagyobb zeneműkorpuszon – belül is lehet szabályos. Ercsey-Ravasz Mária és Ercsey-Ravasz Ferenc kérdésére: „Miért ismerünk fel és tudunk jó eséllyel besorolni zenetörténeti korokba, stílusokba olyan zeneműveket, amelyeket még soha nem hallottunk?” – ez a szabályosság egy lehetséges válasz.

Az sem meglepő, hogy az életünknek vannak ritmusai, talán minden aspektusnak külön is, de összehangolva is. Az életritmusok időbelisége szakrális és profán szempontból is értelmezhető. Szakrális kontextusban bizonyos cselekvések ritmikus ismétlése hidat képez az időben, jelenlővé teszi a múltban lezajlott jelentős eseményeket. Így az ismétlésnek ezen a pontjain jön létre az ünnepi idő. Amint Püsök Sarolta rávilágít: „az ünnep nemcsak megszakítja a kronológiai idő folyását, de a vallásos ember számára az ünnep úgy fűródik át a közönséges idő vonalán, hogy áthatol a történések mélyrétegeibe, és összekapcsolja a jelent a múlttal, a múltat egyidejűvé teszi a jelenel.”

(165.) Ugyanakkor az ünnepi idő létrehozása a közösség rendszeres fórumaként, találkozájaként konszolidálhat is egy csoportot – jelzi Molnár-Bodrogi Enikő a meänkieli kultúra mesterségesen létrehozott nemzeti ünnepével kapcsolatban.

„Akármerre nézünk a természetben, az események periodikus változása ismerhető fel, mint ha a Világ különböző ritmussal ketyegő órák végtelen halmaza lenne” – írja Lázár Alpár Sándor. (147.) A szakrális idővel szemben profán időnek tekinthetjük azt, ami tőlünk függetlenül végzi útját, s befolyásolja napi ritmusunkat. A szerző rávilágít, hogy szervezetünkben számos óra ketyeg, amelyek – a vonatállomás óráihoz hasonlóan – csakis összehangoltan érik el optimális tevékenységüket. Profán időnket talán leglátványosabban az alvás tagolja, napjainkban pedig szervezetünk sejszinten, a szervek szintjén ciklikusan ismétli és applikálja a körülményekhez működését.

Az irodalom olvasása is ismétlés, s itt nem elég a mechanikus olvasásra gondolnunk. Az értelmező olvasás időt is feltételez, és nemcsak úgy mint a rászánt periódus alatt lepergő percek, hanem úgy mint tartam. De vajon ugyanaz-e az ismétlés idejének, mint a megírás idejének tartama, s hol, hogyan találkozik a kettő (mintha az olvasásban, az értelmezésben a szakrális és a profán idő találkozna)? És vajon ugyanaz-e az értelmezés ritmusa, mint a megírás ritmusa, sőt ugyanaz-e a megírás ritmusa, mint a megélésé, annak az élménynek a megélésé, amelyről beszámol? Ilyenszerű kérdésekre keresik a választ Orbán Gyöngyi és Berszán István tanulmányai.

A nyelv a maga módján szintén ismétlés, hiszen a megértés feltétele valamilyen közös alap, egyfajta konszenzus előhívása. Ez azonban nem csupán szinkrón szinten, de diakrón perspektívában is relevanciával bír, így segít hozzá a nyelvtörténet a közös alap kialakulásának feltárásához. Fazakas Emese zenével kapcsolatos kifejezések alakulástörténetét tekinti át, s így kiderül, hogy bár maga a zenélés tevékenysége ősi, a magyar nyelvben a ma is ismeretes megnevezések aránylag későn stabilizálódtak: maga a *zene* szó csak a

19. században jön létre, a nyelvújítás idején önállóul a *zenebona* (korábban *zanabona*) előtagja.

Az ismétlés a nyelvhasználat szintjén túlmutat a poétikai-retorikai funkción. Bóné Éva arra világít rá, hogy az aktívan polemizáló és így fokozottan nyelvtudatos Geleji Katona István egyfajta tanítási eszközként él az ismétléssel, az ellenfelek szavainak megismétlésével, rekontextualizálásával. Az ismert motívumok ismétlését Zrínyi Miklós arra használja, hogy egyfajta kontinuitást hozzon létre I. Ferdinánd saját kora-beli uralkodó és Szent László király ideje és személyisége között, s ezzel az előbbi tevékenységét legitimálja – emeli ki Gábor Csilla. Ebben a kontextusban az ismétlés nyilván a történelmi emlékezet fenntartásával és aktiválásával függ össze.

Az írásos hagyomány a történelmi emlékezet, a szóbeli pedig az egyéni visszaemlékezés eszköze. Mindkettő megismétli a történéseket a maga módján, azonban abból adódóan, hogy az ismétlés ideje, esetleg ritmusa különbözik, egyik sem rekreálja, csupán reprezentálhatja azokat. Izgalmasan mutatja be az írásbeli, történelmi hagyomány hátulütőit Tóth Szilárd a választási csalások példáján. A hivatalos emlékezet ugyanis nem őrzi meg a választások eredményeit hathatósan befolyásoló eljárások, a hamis szavazócédulák, a fizikai fenytések, a lekenyerezések nyomát.

Ritmus és ismétlés a legtöbb szakterületen alkalmas hívószavaknak bizonyulnak. Az irodalomban nem csupán a verseket szervezi a ritmus, az ismétlés nemcsak refrén, hanem pedagógiai módszer, a megismétlés pedig olyan figyelemgyakorlat, amely a megértéshez visz közelebb. A színházban nemcsak a mozgás ritmusa lényeges, hanem a témák ritmikus variációja is jelentéssel bír. A ciklikus és lineáris időtapasztalatban az ismétlés pedig nem csak alvási és ébrenléti szokásainkat, profán és ünnepi időszakainkat befolyásolja és határozza meg, hanem emlékezési, közösségformálási törekvéseinket, a hagyományhoz való viszonyunkat is. Érdemes tehát ráhangolódni a kötet ritmusára.

Bilibók Renáta